

*О. В. Клименко,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права
і конституційного права, Академія муніципального управління*

МЕДИЧНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

Дана стаття висвітлює предмет і методологію медичного правознавства як галузевої юридичної науки.

Given article consecrates a subject and methodology of medical jurisprudence as branch jurisprudence.

Ключові слова: медичне правознавство, медичне право.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні під час економічних, соціальних змін, зумовлених переходом від соціалістичного ладу до соціально-регульованої ринкової економіки, спостерігається поява нових видів суспільних відносин, які потребують правового врегулювання та їхнього дослідження. Зокрема, це стосується відносин у здравоохоронній сфері. За для цього перед нашим урядом постає завдання створення окремої комплексної галузі медичного права, а перед науковцями — розробка медичного правознавства як виокремленої галузевої юридичної науки.

Мета дослідження — визначити предмет та методологію медичного правознавства як галузевої юридичної науки.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Наука як важлива сфера людської діяльності, що має на меті одержання її систематизацію об'єктивних знань про дійсність, має складну структуру.

Як і кожна наука, юридична наука також має своїм завданням одержання нових об'єктивних знань про свій предмет, тобто про систему охорони здоров'я й право, систематизацію цих знань, опис, пояснення й прогнозування на основі соціальних законів, що відкриваються нею, різних медико-правових явищ і процесів. Вона користується своїми власними поняттями й категоріями, у яких закріплюються добуті нею знання про різні сторони медико-правового життя суспільства, про виникнення, розвиток і функціонування таких соціальних інститутів, як система охорони здоров'я й медичне право.

Розвиток юридичної науки йде складним шляхом, становлячи перехід від однієї парадигми до іншої, від одного рівня знань до іншого.

Визначається динаміка юридичного знання вічно живим, мінливим у часі характером таких соціальних інститутів, як система охорони здоров'я й медичне право. Рівень юридичних знань усе більше підвищується, він наповнюється новими даними про медико-правові явища й процеси, змінюючи й поглиблюючи багато звичних наукових положень і уявлень.

Медичне правознавство — це галузева юридична наука. Варто звернути увагу, що до юридичної науки відноситься не медичне право, а наука медичного права, тобто теоретичні знання про систему охорони здоров'я й медичне право.

Наприклад, саме медичне право — це сукупність правових норм, їх великих об'єднань (наприклад, правових інститутів), які регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі надання медичної допомоги, яка застосовується з діагностичною, профілактичною, лікувальною і реабілітаційно-відновною метою, аби забезпечити право людини на охорону здоров'я [5]. Вивчення цих норм, їхньої сукупності — предмет науки медичного права.

Наука — це завжди систематизоване знання в якійсь галузі життєдіяльності людського суспільства. У даному прикладі з медичним правом це знання про суспільні відносини в сфері медичної діяльності [3], у нормах (правилах), які регулюють ці відносини.

Це принципове положення варто засвоїти, для того щоб не допускати змішання науки і її предмета.

Отже, до галузевої частини юридичної науки відноситься медичне право, що має свій власний самостійний предмет занять, сферу власних наукових інтересів. Цей предмет

— насамперед, суспільні відносини в сфері медико-санітарної допомоги та охорони здоров'я як окремої людини, так і населення в цілому [2].

Отже, медичне правознавство, насамперед, вивчає окремі суспільні закони, що відносяться до окремих сторін держави й права, пов'язаних із забезпеченням права громадян на охорону здоров'я.

Предмет медичного права як науки може включати й вивчення окремої, існуючої в конкретно-історичних умовах системи охорони здоров'я. Наприклад, сучасному українському юристові важливо знати й розуміти зміни, що відбуваються в нинішній Українській державі, еволюцію колишньої Радянської системи охорони здоров'я імені М.О.Семашка в нові державні й недержавні форми. Тому розгляд на теоретичному рівні цих змін, їхнє осмислення також стає предметом вітчизняного медичного правознавства.

До предмета медичного правознавства можуть бути віднесені не тільки явища й процеси в сфері медичної діяльності, але й ті, що органічно пов'язані з ними, що супроводжують їх, які дозволяють краще зрозуміти ці явища й процеси, оцінити вплив системи охорони здоров'я й медичного права на інші соціальні інститути суспільства. Це відноситься до таких сторін громадського життя, як суспільна свідомість, моральний стан суспільства й т.д.

Таким чином, предметом медичного правознавства виступають суспільні відносини в сфері медичної діяльності, а також органічно пов'язані з ними й супутні їм інші соціальні явища й процеси.

Саме ж медичне правознавство як юридична наука являє собою систему об'єктивних знань про ці найбільш загальні закономірності й органічно пов'язані з ними явища й процеси, що супроводжують їх.

Останнім часом по всьому спектру суспільних наук відбувається подальша диференціація наукового знання.

Торкнулася ця тенденція й права соціального забезпечення. У рамках цієї тенденції у відносно самостійну частину виділилося медичне право. Р.І. Іванова і В.А. Тарасова розглядають медичне право як підгалузь права соціального забезпечення, аргументуючи цей висновок тісним зв'язком охорони здоров'я з державою й розглядаючи медичне обслуговування як форму державних соціальних гарантій, подібну до пенсійного забезпечення [4].

Крім того, формується медичне правознавство, що охоплює загальні медико-правові аспекти, характерні для всіх державно-організованих суспільств, і спеціальні, що охоплюють особливості систем охорони здоров'я в тих або інших народів.

Знання предмета медичного правознавства дозволяє оцінювати його місце й функції в системі наук, що вивчають державу й право. Зрозуміло, кожна юридична наука має свою теоретичну частину, свою систему понять й категорій. Наприклад, наука кримінального права вивчає такі явища, як злочин і покарання, і закріплює на теоретичному рівні принципи й форми цих соціально-правових явищ. А наука медичного права — явища в сфері медичної діяльності.

Знання про медико-правові сторони явищ і процесів медичне правознавство передає теорії держави й права. Відбувається, таким чином, процес взаємозбагачення й взаємовпливу науки медичного права й теорії держави й права.

Методологічною основою для медичного правознавства є теорія держави й права. Іншими словами, систему методів, за допомогою яких вивчаються на теоретичному рівні сис-

тема охорони здоров'я й медичне право, формулює теорія держави й права.

Особливі взаємозв'язки існують у медичного права з історією медицини. Історія медицини вивчає конкретні медико-правові явища й процеси, що розгортаються в просторі й часі, у різних країнах, у різний час. Медичне правознавство узагальнює ці знання, систематизує їх, надаючи їм нову теоретичну якість.

Без осмислення конкретно-історичних даних про систему охорони здоров'я й медичне право, у відриві від них, медичне правознавство стає умоглядною, схоластичною наукою.

Тому принцип історизму є одним з основних принципів медичного правознавства. Цей принцип означає, що медико-правові явища й процеси треба вивчати в розвитку, тобто розглядати те, як виникають система охорони здоров'я й медичне право, які основні етапи проходять у своєму розвитку, чим вони стали в цей час, які їхні подальші перспективи [1; 9—15].

Тому принцип історизму є одним з основних принципів медичного правознавства. Цей принцип означає, що медико-правові явища й процеси треба вивчати в розвитку, тобто розглядати те, як виникають система охорони здоров'я й медичне право, які основні етапи проходять у своєму розвитку, чим вони стали в цей час, які їхні подальші перспективи. Принцип історизму тому й має методологічну значимість, що він завжди припускає наявність історично визначеного предмета дослідження, вимагає виділення зв'язків цього предмета й розгляду його розвитку в часі.

Разом з тим, медичне правознавство у взаємодії з історією є самостійною сферою знань і виконує свої специфічні функції, тобто має самостійні напрямки в дослідницькій діяльності.

Насамперед, це гносеологічна функція, тобто пізнання й пояснення сутності, змісту й форм системи охорони здоров'я й медичного права, а також інших, органічно пов'язаних з організацією охорони здоров'я явищ і процесів.

Це соціальна (прикладна) функція, коли знання, отримані медичним правознавством, використовуються для прогнозування розвитку медико-правових явищ і процесів. Наприклад, як буде еволюціонувати система охорони здоров'я, чи будуть мати успіх реформи в сфері охорони здоров'я, що треба конкретно робити, щоб забезпечити доступність медичної допомоги різним соціальним верствам населення й т.п. Іноді в юридичній літературі цю соціальну (прикладну) функцію медичного права іменують прогностичною. Ця функція може включати як критичний, так і підтримуючий, часом навіть апологетичний зміст стосовно тих або інших сторін конкретних систем охорони здоров'я.

Якщо знання предмета медичного права дозволяє чітко відповідати на запитання, що вивчає ця наука, то знання методології дозволяє дати відповідь на інше найважливіше питання: як наука це робить, за допомогою яких методів і прийомів.

Справа в тому, що методологія будь-якої науки також не є довільно придуманою, привнесеною ззовні набором способів і прийомів вивчення. Методологія об'єктивно зумовлена предметом вивчення, що впливає із загальних концептуальних підходів, рівня наукового знання, частин кожної науки, її істотних елементів. Методологія — це система методів, набір способів і прийомів дослідницької діяльності, знання про них. Але об'єктивно ця система, цей набір задаються природою досліджуваних явищ і процесів, впливає із загального методологічного стану наукового знання, наукових інтересів.

Широке використання тільки одного порівняльного методу, при якому йде зіставлення систем охорони здоров'я, галузей медичного права й інших, пов'язаних з ними структурних елементів державно-правового життя різних суспільств, відразу б показало, які прогалини й недоліки існують у нашій державі в сфері забезпечення прав громадян на охорону здоров'я. Правда, правова статистика відразу б дозволяла на основі її аналізу й узагальнення отримати наукові знання про причини й форми правопорушень і т.д. Соціологічний метод дозволив би встановити й виміряти роль соціальних факторів, їхній вплив на розвиток системи охорони здоров'я, ефективність дії медичного права.

Доцільно використати в медичному правознавстві кібернетичний метод, правовий експеримент і ряд інших.

Медичне право тісно пов'язане з такими юридичними науками, як теорія держави й права, цивільне, адміністративне, трудове, кримінальне право, право соціального забезпечення, — і цей зв'язок, головним чином, проходить саме в методологічній сфері наукового пізнання. Тому використан-

ня соціологічного, порівняльного, формально-логічного методу істотно збагачує методологію медичного права.

Правовий експеримент — досвідчена перевірка закону на обмеженій території — використовують сьогодні на Україні в пілотних регіонах, до складу яких увійшли Донецька, Дніпропетровська й Вінницька області за реформуванням охорони здоров'я.

Зрозуміло, може бути корисним і творче використання матеріалістичної діалектики — важливого методологічного арсеналу філософії. Також корисним було б використання кібернетичних методів (наприклад, підхід до управлінських процесів з урахуванням зворотного зв'язку, обов'язкової відповідності "розмаїтості" керуючих і керованої системи і т.п.). Але в цей час відбувається подальший процес посилення методологічної бази медичного права.

По-перше, треба враховувати, що наука має свої власні, властиві тільки їй методи пізнання медико-правової дійсності, вона починає висувати їх на передній план, розвивати й удосконалювати.

Одним з таких методів є догматичний (від "догма" — правило, установлене положення), або формально-логічний метод. Він особливо корисний при вивченні нормативних сторін систем охорони здоров'я (законів й інших нормативних актів, їхньої системи). Цей метод дозволяє виявити невідповідність тих або інших правових норм реаліям громадського життя, протиріччя правових актів між собою й т.д. І, отже, дозволяє на науковій основі поставити питання про прийняття нових законів, зміну або скасування чинних правових актів.

По-друге, медичне право поступово починає усмоктувати й методологію, що йде від синергетики — нової науки, що формується, про мимовільні, самоорганізаційні, випадкові процеси. Ці методологічні ідеї дозволяють краще зрозуміти різні процеси самоврядування й управління в охороні здоров'я, особливо при розвитку самостійності в управлінні, господарюванні медичних установ. Нові дані про конструктивну роль випадку в суспільному розвитку глибоко пояснюють суб'єктивний фактор у здоров'ю охоронному житті суспільства, дозволяють поряд із закономірними причинно-наслідковими зв'язками враховувати й випадкові, імовірнісні зв'язки.

По-третє, медичне право залучає у свій методологічний арсенал знання про роль екологічного фактора в житті суспільства, у тому числі вплив багатьох природних процесів на здоров'ю охоронну сферу, розкриває глибокий взаємозв'язок не тільки системи охорони здоров'я й суспільно-економічного ладу, але й системи охорони здоров'я й екології. У медичному праві вимоги сучасного екологічного імперативу (збереження сфери перебування людини) починають переломлюватися в оцінці багатьох медико-правових явищ і процесів за цим екологічним критерієм.

Таким чином, можна зробити висновок, що метод медичного права являє собою об'єктивно існуючу велику сукупність (систему) способів і прийомів, за допомогою яких пізнається предмет цієї науки.

На цій новій багатогранній методологічній основі й формується принцип науковості у вивченні медичного права. Цей принцип припускає рятування від міфотворчості, утопізму й вульгаризму, затверджує примат об'єктивного наукового знання над мінливими інтересами тих або інших класів, соціальних груп або окремих учених. Наукова істина при описі, поясненні й прогнозуванні медико-правових явищ і процесів повинна бути вище за все. Тільки так розкривається сучасний зміст принципу науковості.

Необхідно відзначити також, що новий, сучасний стан медичного права дозволяє йому виступати потужним засобом формування нового юридичного світогляду українського суспільства, настільки необхідного йому в умовах політичних, економічних і правових реформ.

Література:

1. Венгеров А.Б. Теория государства и права: учебник для юридических вузов. — М.: Новый Юрист, 1998. — 624 с.
2. Гладун З.С. Проблемы формирования галузі медичного права в Україні // Вісник Львівського національного медичного університету. — 2005. — № 3. — С. 66.
3. Дешко А. Про галузеву належність медичного права України // Право України. — 2006. — № 1. — С. 120—124.
4. Иванова Р.И., Тарасова В.А. Предмет и метод права социального обеспечения. — М., 1983. — С. 107—108.
5. Сенюта І.Я. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні: автореф. дис. к.ю.н. — Львів, 2006.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2012 р.